

УДК 070(470+571)''1752-1916'':027.021(477)

Ольга Вакульчук,

зав. відділу НБУВ, канд. іст. наук

Олена Залізнок,

зав. сектору НБУВ

**КОЛЕКЦІЯ РОСІЙСЬКИХ ГАЗЕТ 1732–1916 рр.
У ФОНДАХ НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ
імені В. І. ВЕРНАДСЬКОГО:
СКЛАД, ЗМІСТ, ОСОБЛИВОСТІ ВВЕДЕННЯ
ВЕЛЕКТРОННИЙ ПРОСТІР**

У статті розкрито склад і зміст колекції російських газет 1732–1916 рр., які проаналізовано за різними ознаками: типом, тематикою, географією, мовами видання. Визначено ряд важливих задач, що потребують розв'язання у процесі вивчення колекції, визначено основні напрями її дослідження, окреслено основні параметри технології представлення цієї інформації у базі даних.

Ключові слова: колекція, каталог, російські газети, читацький запит, база даних.

У відділі газетних фондів (ВГФ) Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (НБУВ) зберігаються унікальні за своїм історичним значенням часописи, які є документальними універсальними джерелами, що відображають історичний час із усіма його найхарактернішими ознаками та особливостями.

Колекція російських газет 1732–1916 рр. у фондах газетного відділу НБУВ є найповнішою в Україні і включає більше 900 назв газет або 4 тис. річних комплектів видань. Колекція складається з повних комплектів газет та окремих номерів деяких видань. Найдавніша газета у цій колекції – «Санктпетербургские ведомости» (1735–1917). «Санктпетербургские ведомости» (з 1914 – «Петроградские ведомости») видавалися протягом 1728–1917 рр. і прийшли на зміну «Ведомостям», що вважаються першою російською друкованою газетою (почала виходити у грудні 1702 р., проте збереглися лише екземпляри, починаючи з січня 1703 р. Нині вони знаходяться у Російській національній бібліотечі – РНБ). Одночасно, як додаток до «Санктпетербургских ведомостей», виходили «Примечания»

(1728–1742), які, власне, є прикладом первинної форми російського журналу.

Спочатку «Примечания» являли собою розширений коментар на газету «Санктпетербургские ведомости», але згодом перетворилися на різновид науково-популярного журналу з різноманітною тематикою – друкувалися матеріали з питань торгівлі, промисловості, історії, природознавства, наприклад: статті «О ...плавании под водой» (1741), «Описание разных машин» (1739, 1742), «Историческое описание об опере» (1742), «О магните» (1733), «О житии и учении... первого так называемого философа Пифагора» (1739), «О внешнем виде Земли» (1738). Ці статті часто передруковувалися з іноземних видань, а перекладачами були М. Ломоносов, В. Тредіаковський, І. Тауберг та ін. У відділі газетних фондів зберігаються «Примечания» за період від 1732 по 1742 рр.

Важливо відзначити, що такі газети як «Санктпетербургские ведомости» за 1735 р., «Врачебная газета» (СПб) за 1902–1906, 1908–1916 рр., «Еврейский рабочий» (СПб) за 1905 р., «Еженедельник врача-практика» (СПб) за 1912–1914, «Еженедельное обозрение» (СПб) за 1884–1887 рр., «Славянские известия» (Пг) за 1912, 1914, 1915 рр., «Вестник мировых учреждений» (СПб) за 1863 та деякі інші зберігаються тільки в НБУВ (близько 60 назв); вони ж складають і одну з найцінніших частин фонду газетного відділу.

Масив газетних видань, об'єднаних у колекцію, можна характеризувати за різними принципами: типами, географією, мовною ознакою, тематикою тощо. За типами газети можна розподілити на губернські, міські, єпархіяльні тощо. Найбільше колекцій губернських газет, які у той час були головною газетою певного регіону – офіційним органом губернської влади. Відображаючи офіційну точку зору, газета виступала як провідник державної політики та ідеології. Губернські відомості почали виходити за «Высочайшим повелением» у 1838 р., поступово охопивши всі губернії (спочатку 40 губерній, а згодом видавалися більше ніж у 350 містах). Газета складалася з двох частин – офіційної (накази, розпорядження місцевої влади) та неофіційної (друкувалися праці з місцевої історії, етнографії, статистики тощо). Губернські відомості сприяли у 30–40 рр. XIX ст. пошкваленню культурного життя у провінції. У газеті друкувалися вчителі, лікарі, чиновники, священники, купці і навіть селяни.

На околицях Російської імперії виходили офіційні газети типу «Губернських відомостей» російською та національними мовами, але називалися вони інакше («Асхабад», «Баку»); цікавими з точки зору

інформаційності є міські газети, що висвітлювали події міського життя («Московский листок», «Петербургская газета»). Вважається, що ці газети започаткували «бульварну» пресу Росії, адже друкували на своїх сторінках скандальні матеріали з побуту городян, романи про знаменитих розбійників, поради на різні життєві випадки тощо.

Епархіальні газети видавалися у всіх епархіях Росії («Московские епархиальные ведомости», «Варшавский епархиальный листок», «Нижегородские епархиальные ведомости», «Литовские епархиальные ведомости» тощо). Епархіальні газети – офіційний орган епархій. Ініціатива заснування належить архієпископу Херсонському Інокентію, який розробив програму видання, затверджену св. Синодом. Офіційна частина вмещувала розпорядження Синоду та епархіального керівництва, а неофіційна – уривки з творів святих отців, теми для проповідей, історичні відомості про епархії, духовні поради, списки рекомендованої літератури тощо.

За територіальною ознакою (географією) у колекцію об'єднано всі російські газети крім тих, що виходили на території сучасної України. Географія видань широка – від Москви і Санкт-Петербурга до Архангельська, Ашхабада, Баку, Барнаула, Варшави, Владивостока, Владикавказа, Гомеля, Кишинєва, Коканда, Порт-Артура, Ревеля, Ташкента, Тифліса, Харбіна, Чіти тощо. Серед газет, що видавалися у той час на території сучасних Азербайджану, Білорусі, Грузії, Естонії, Латвії, Литви, Молдови, Польщі, Туркменістану, Туреччини, Узбекистану, у ВГФ зберігаються «Бакинские известия» (1904), «Минский голос» (1910), «Тифлисский листок» (1903, 1909, 1916), «Ревельский вестник» (1914), «Рижское обозрение» (1916), «Либавский вестник» (1903), «Голос Кишинёва» (1914–1915), «Варшавское утро» (1913), «Карс» (1909, 1914), «Ферганские областные ведомости» (1916) та багато інших.

Найбільше газет у зазначений період видавалося у Петербурзі (найбільше їх і у фонді ВГФ – 416 назв із загальної кількості газет, представлених у колекції). Одним з таких видань є «Северная пчела» (СПб, 1825–1864) – газета політична і літературна. Загальний її зміст передає гасло «православие, самодержавие и народность». На сторінках часопису є чимало цікавої інформації, наприклад, про видатних державних діячів імперії, що походили з України (Олексій та Кирило Розумовські, О. А. Безбородко, В. Л. Кочубей), діячів української літератури (Г. Квітка-Основ'яненко, І. П. Котляревський, Т. Г. Шевченко), про навчальні заклади

– університет Св. Володимира в Києві, Харківський університет, історичні матеріали: «Полтавская битва» (Северная пчела. – 1833. – № 132), «Киевские контракты» (Северная пчела. – 1825. – № 25, 33, 34), «Народонаселение Одессы» (Северная пчела. – 1828. – № 133), «Развалины древнего Коростеня» (Северная пчела. – 1831. – № 99) тощо. Санкт-Петербурзькі газети мали у той час загальноросійське значення і вплив.

Значна частина часописів виходила також і в Москві (у колекції їх 143 назви). Як приклад наведемо «Московскую газету» (1890–1893) – суспільно-політичне і літературне щоденне видання з щотижневим ілюстрованим додатком (ред.: [А]. П. Григоров, пізніше – Олексій та Володимир Вишнякови). У літературній частині брали участь П. П. Гнедич, Д. Н. Мамін-Сибіряк, В. І. Немирович-Данченко та ін.

Мови видання (мовна ознака) – російська, українська, білоруська, польська, французька, латиська, німецька, грузинська, фарсі, монголо-бурятська, турецька, татарська, латина, есперанто тощо. Українською мовою виходили газети «Наша дума» (СПб, 1907), «Рідна справа. Вісті з Думи» (СПб, 1907), «Рідна справа. Думські вісті» СПб, 1907), «Тепла роса» (М., 1915).

За тематикою і цільовим призначенням газети, що увійшли до колекції, поділяються на суспільно-політичні – парламентсько-думські, урядові, партійні («Голос Руси», «Колокол», «Московский голос», «Россиянин», «Свободный народ», «Современные известия», «Государственная Дума», «Думский листок», «Народ и Дума», «Правительственный вестник», «Голос социал-демократа»), біржові («Биржевой вестник», «Биржевые известия», «Новости и биржевая газета», бібліографічні («Библиографический листок»), військові («Военная жизнь», «Военно-санитарное дело», «Военный курьер», «Казарма»), законодавчі («Право», «Юридическая газета», «Судебный вестник»), медичні («Врач», «Друг здравия», «Земская медицина»), морські («Кронштадтский вестник», «Котлин»), наукові («Отголоски», «Отклики»), релігійні («Церковность», «Братская беседа», «Слово правды»), поліцейські («Ведомости Московского градоначальства и столичной полиции»), педагогічні («Жизнь и школа»), сільськогосподарські («Друг пахаря», «Зорька», «Деревенская газета»), мистецького спрямування («Зритель», «Музыкальный мир», «Театр и жизнь», «Новости сезона»), торгово-промислові («Акционер», «Содействие русской торговли и промышленности») тощо.

Визначним явищем у тогочасному літературному житті стала

«Литературная газета», що видавалася у Петербурзі у 1830–1831 рр., раз на п'ять днів. Всього вийшло 109 номерів (108 з них зберігаються у ВГФ і входять до складу колекції). Редактором видання був А. А. Дельвіг; пізніше – О. М. Сомов – літературний критик, письменник, публіцист; походив з Харківської губернії, навчався у Харківському університеті, вважається одним з попередників М. В. Гоголя. Активну участь в організації і редагуванні газети брали О. С. Пушкін, П. А. Вяземський (№ 3–12 вийшли за фактичною редакцією Пушкіна спільно з Сомовим). У «Літературній газеті» вперше опублікували свої твори М. В. Гоголь, О. В. Кольцов. У ній друкували переклади творів Байрона, Гюго, Гофмана, Меріме, Стендаля та інших зарубіжних авторів.

Важко окреслити інформаційне коло старих газет, настільки воно широке. Це і хроніка подій суспільно-політичного, культурного життя, аналітичні матеріали відомих публіцистів, наукові статті, статті з літератури та мистецтва, новини, нариси, вірші, оповідання, рецензії, об'яви. У різні роки на шпальтах газет друкувалися (крім вже згадуваних авторів) М. В. Ломоносов, А. П. Сумароков, В. А. Жуковський, Д. І. Фоввізін, М. Є. Салтиков-Штедлін, І. А. Крилов, Денис Давидов, Є. А. Баратинський, І. С. Тургенев та багато ін. З українських авторів найвідомішими є імена Т. Г. Шевченка, П. Куліша, Марка Вовчка.

Наповнення колекції розпочалося з 1918 р., коли до Національної бібліотеки Української держави передано особисту бібліотеку Бориса Грінченка, у складі якої були і газети, включно з російськими часописами зазначеного періоду. Джерелами комплектування колекції також стали газети з особистих зібрань П. Галагана, Я. Новицького, академіка Г. Рейна, приватної колекції М. Вайнцвайга, бібліотеки Рогожиних та ін.; бібліотек Св. Володимира, Київської духовної академії, бібліотеки Білоцерківської гімназії, Київського музею революції, Київського комерційного інституту, Кронштадтської морської бібліотеки тощо, про що свідчать власницькі ознаки – особисті підписи, печатки та екслібриси.

Окремі номери і назви російських газет періоду до 1916 р. зберігаються у відділі бібліотечних зібрань та історичних колекцій НБУВ, відділі юдаїки НБУВ, можливо, у відділі наукової організації основного фонду НБУВ. Для отримання повнішої інформації про місцезнаходження окремих номерів газет та джерела їх надходження до НБУВ є необхідність більш детально вивчити це питання в Київських архівах. При підготовці друкованого

каталогу ці матеріали будуть опрацьовані співробітниками газетного відділу та включені до нього.

Зазначимо, що у відділі газетних фондів регулярно вивчаються читацькі запити. За результатами їх моніторингу у ВГФ визначили, що найбільшим попитом серед видань, що входять до складу колекції, користуються газети «Биржевые ведомости» (СПб), «Врач» (СПб), «Голос» (СПб), «Гражданин» (СПб), «День» (М.), «Московские ведомости» (М.), «Новое время» (СПб), «Правительственный вестник» (Петроград), «Россия» (СПб), «Русский инвалид» (СПб), «Санкт-Петербургские ведомости» (СПб), «Северная пчела» (СПб).

Колекція російських газет 1732–1916 рр. у ВГФ топографічно виокремлена. Читачі і співробітники користуються алфавітним і хронологічним картковими каталогами. У 2012 р. розпочато наповнення бази даних «Російські газети 1732–1916 рр. у фондах НБУВ», створеної на основі спеціалізованої бібліографічної БД, адаптованої канд. техн. наук К. В. Лобузіню для ведення каталогу газет. До формату бібліографічного опису створено структурні елементи і поля спеціально для опису газет, тобто з урахуванням специфіки саме цього виду видань. Для бібліографів ВГФ організовано засоби автоматичного введення та редагування інформації. Розроблено спеціальні сценарії сортування каталожних записів, уніфікований формат представлення бібліографічної інформації, засоби автоматичного формування бібліографічних покажчиків (іменного, географічного, видавничих колективів, мов видання), що особливо важливо для підготовки друкованих каталогів, зокрема й каталогу «Російські газети 1732–1916 рр. у фондах НБУВ».

Список використаних джерел

1. Брокгауз Ф. А., Эфрон И. А. Энциклопедический словарь. / Ф. А. Брокгауз, И. А. Эфрон. – СПб, 1892. – Т. 7а. – С. 791–808.
2. Газеты дореволюционной России 1703–1917 : кат. / сост. Т. В. Акопян, А. А. Кряжева, Н. П. Седова и др.; РНБ. – СПб, 2007. – 592 с.
3. Лисовский Н. М. Библиография русской периодической печати 1703–1900 гг. / Н. М. Лисовский. – Петроград, 1915. – 1067 с.
4. Русская периодическая печать 1702–1894 : справочник / авт.-сост. Н. В. Баранская, Н. С. Булгакова, Т. Г. Динесман и др. – М. : Гос. изд-во полит. лит., 1959. – 835 с.
5. Черепанов М. С. Возникновение периодической печати в России / Матвей Черепанов. – М., 1955. – 33 с.